

16. Червоне Запоріжжя. – 1936. – 22 вересня.
17. ДАЗО. – Ф.Р-1335. – Оп.9. – Спр.14.
18. ДАЗО. – Ф.Р-1433. – Оп.1. – Спр.401.
19. Нове Запоріжжя. – 1942. – 11 березня.
20. Червоне Запоріжжя. – 1937. – 20 січня.
21. Червоне Запоріжжя. – 1938. – 24 серпня.
22. Червоне Запоріжжя. – 1940. – 11 лютого.
23. ДАЗО. – Ф.Р-1433. – Оп.1. – Спр.185.

Князьков Ю. П. Краткая история общеобразовательных школ города Запорожья периода нацистской оккупации (1941-1943 гг.)

В публикации освещаются особенности существования общеобразовательных школ города Запорожья во время нацистской оккупации (1941-1943 гг.). В Приложении приводятся краткие сведения об истории всех общеобразовательных школ тогдашнего города, а именно: работала школа или была закрыта, ее статус (начальная, семилетняя), адрес школы, занималось ли школьное помещение оккупантами для расположения воинских частей и оккупационных учреждений, количество учителей и учеников, было ли уничтожено школьное здание захватчиками.

Ключевые слова: город Запорожье, оккупация, штадткомиссар, общеобразовательная школа, школьное здание.

Knyazkov Yu. P. Short history of general schools of Zaporizhzhya in the period of nazi occupation (1941-1943)

Publication deals with the features of existence of general schools of city of Zaporizhzhya during nazi occupation (1941-1943). Short information in «Additions» is given on history of all schools of that time city, namely: school worked, or was closed, her status, address of school, whether there was a schools apartment occupied by invaders for the location of military parts and of occupation establishments, amount of teachers and students, whether school building was destroyed by invaders.

Keywords: occupation, shtadtcommisar, general school, school building, city of Zaporizhzhya

УДК 94(477)"1945-1990"

В. Г. Панченко

ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ІДЕОЛОГІЇ ОУН(б) ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті, на основі аналізу програмних документів та журнальної публіцистики, розглядається економічний аспект ідеологічної платформи одного з основних напрямків ОУН-бандерівського – у повоєнний період його діяльності. Простежується еволюція економічних поглядів бандерівців від суто націоналістичних принципів з впливовою роллю держави в економічному житті майбутньої незалежної України у бік соціально орієнтованої ринкової економіки, певною мірою навіть з ознаками популярною тоді на Заході соціал-демократичної концепції.

Ключові слова: український націоналізм, ОУН(б), Великий Збір, економіка, аграрна політика, Я. Стецько.

Після Другої світової війни українська еміграція в Європі опинилася в якісно нових суспільно-політичних та соціально-економічних умовах. Хоча на Західній Україні протягом першого повоєнного десятиліття ще продовжувалася антирадянська боротьба загонів УПА, політичне керівництво якими здійснював провід бандерівської ОУН, представники українського націоналістичного руху добре усвідомлювали необхідність готуватися до чергового тривалого періоду діяльності на еміграції. Причому вагоме місце в інтелектуальному доробку українського націоналізму другої половини ХХ ст. посідають не тільки питання боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД), але і політичного та соціально-економічного устрою майбутньої держави. Тож у центрі уваги даної розвідки – економічна складова в ідеологічній платформі однієї з провідних організацій українського націоналістичного руху – ОУН (б).

Інтелектуальна спадщина бандерівців 1940-1980-х рр. отримала певне висвітлення у науковій літературі. Так, проблеми повоєнного розвитку бандерівської ОУН та певних елементів її ідеології вже у 1950-1960-х рр. стали об'єктом дослідження з боку очевидців і навіть безпосередніх учасників зазначеного процесу, про що свідчать розвідки Р. Кричевського [1], І. Лисяка-Рудницького [2], В. Мартинця [3] та П. Мірчука [4]. Їхні роботи містять чимало цікавого фактичного матеріалу та, разом з тим, не позбавлені певної політичної заангажованості в оцінці тих або інших явищ, ідей та процесів. На сучасному ж етапі розвитку націоналістичних студій зазначена тематика досліджується значно більш науково і виважено – як приклад можемо назвати праці І. Гуцуляка [5], Г. Касьянова [6], В. Олесківка [7] та А. Рибак [8]. Разом з тим, напрацювання щодо саме економічної проблематики в ідеології бандерівців другої половини ХХ ст. на сьогодні фактично відсутні.

До джерельної бази дослідження економічної складової ідеологічної платформи ОУН (б) повоєнної доби відносяться, в першу чергу, різноманітні офіційні документи – програма організації, затверджена III-м Великим Надзвичайним Збором 1943 р., та уточнення до неї за підсумками роботи III-ї Конференції ЗЧ ОУН (літо

1950 р.), а також офіційні тези і постанови наступних Великих Зборів бандерівської ОУН. Крім того, цікавим і різноплановим джерелом щодо вивчення зазначеної проблематики виступають публіцистичні праці діячів ОУН(б), доповіді на різноманітних зборах та конференціях, публікації на сторінках бандерівської періодици.

Економічна складова ідеології українського націоналізму, як відомо, найповніше була викладена в Програмі ОУН 1929 р. Саме її положення продовжували зберігати свою значущість протягом Другої світової війни і у перші повоєнні десятиліття. Натомість офіційні документи, затверджені II-м та III-м Великими Зборами організації стосувалися, в першу чергу, питань стратегії і тактики національно-визвольної боротьби, що цілком закономірно з огляду на динамічну військово-політичну ситуацію в Європі у воєнні роки. Зокрема, у Програмових постановах III Великого Збору серпня 1943 р. економічний блок не деталізований і складається з декількох лаконічних, але сутнісних тез.

По-перше, передбачалося знищення більшовицької та німецької експлуатаційної кріпосницької системи в організації селянського господарства. Так як земля є власністю народу, український уряд не буде нав'язувати селянам жодні форми землекористування. При цьому передбачалася безкоштовна передача селянам західноукраїнських областей земельних володінь поміщиків, монастирів і церков.

По-друге, планувалося переведення підприємств важкої промисловості у національно-державну власність, натомість підприємства легкої промисловості мали перейти до розряду загальнокооперативної форми власності. Крім того, передбачалася участь робітників у керівництві фабриками та заводами завдяки діяльності відповідних професійних спілок. Крім того, у постановах III-го Великого Збору йшлося про стимулювання дрібного підприємництва шляхом надання права вільного заняття ремеслами [середнім бізнесом. – В.П.] як в індивідуальному порядку, так і в межах добровільних об'єднань ремісників у великих майстернях, а також вільного розпорядження отриманими прибутками [9, с. 15-16].

Отже, як бачимо, в розпал світової війни увага провідників ОУН (б) торкнулася лише питань сільського господарства (власність на землю) та середньої і великої промисловості – і то, у дуже загальному та поверховому вигляді.

У вересні 1949 р. опозиційно налаштоване до Бандери крило ЗЧ ОУН (майбутні «двійкарі») провело нараду, на якій були підтверджені програмові засади III-го Великого Збору 1943 р., а також розроблені доповнення і уточнення до окремих положень деяких програмних постанов. Уже в червні 1950 р. III Конференція ОУН в Україні прийняла ці поправки до Програми організації, саме в такому уточненому варіанті вона була надрукована 1955 р. у збірці офіційних матеріалів під назвою «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 років».

Досить показово, що уточнення і доповнення Програми значною мірою торкалися саме економічної її складової, якій в умовах складної військово-політичної ситуації 1943 р. було приділено відносно мало уваги. Зокрема, більш конкретизованого вигляду набуло пропонуване вирішення земельного питання у майбутній незалежній Україні: ЗЧ ОУН виступали «за безоплатну передачу землі селянам у власність в розмірах трудових господарств, за визначення законом нижчої і верхньої межі цих господарств, за заборону торгівлі і спекуляції землею» [10, с. 108-109]. Крім того, вказувалося, що держава надасть селянам право на господарсько-кооперативні, спілкові та інші форми господарювання в залежності від їхнього бажання. При цьому природні ресурси і надра мали перебувати у національно-державній або ж громадській власності, велика промисловість і транспорт – виключно у державній, а дрібна промисловість – у кооперативно-громадській власності.

Поправки 1950 р. містили також розширений пункт щодо фінансово-торгівельного сектору: «За національно-державну організацію банкової системи і великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю» [10, с. 110]. В цілому ж, попри підвищену увагу до питання власності в сфері економічних відносин майбутньої Української держави, навіть у такій уточненій редакції Програми ОУН від 1950 р. економічна проблематика посідала значно менше місця у порівнянні з традиційними питаннями ідейно-політичної боротьби за УССД. З іншого боку, поправки концептуально продовжували традицію, закладену на I Конгресі ОУН.

Окрім суто програмних документів ОУН (б), питання економіки знайшли своє відображення і у наукових публікаціях прихильників бандерівського крила націоналістичного руху. Так, наприклад, цікавою з точки зору критики антисоціального характеру радянського режиму та неефективного використання планової економіки більшовиками, що призвела до повного занепаду сільського господарства, є робота доцента – інженера Л. Лисенка «Сільське господарство України», надрукована в 1960 р. видавництвом ЗЧ ОУН у серії «Бібліотека українського підпільника» [11].

Автор дуже влучно і саркастично, але при цьому абсолютно професійно порівнює риторику, що використовується при озвученні принципів планування в СРСР, і справжню сутність цього планування. Він твердить, що «планове господарство ССРСР, в тому числі і на окупованій Москвою Україні, виникло не внаслідок природного розвитку і органічного зростання продукуючих сил народного господарства, а через ліквідацію існуючих перед тим основ приватновласницького способу виробництва і заміною його на державно-капіталістичний спосіб, який за визначенням комуністичних ідеологів, має облудну назву соціалізму» [11, с. 5].

Лисенко протиставляє приватновласницьку економіку і державно-капіталістичну, побудовану, на його думку, більшовиками станом на 1960-й рік, і називає далі цю систему псевдосоціалістичною. Він на великій кількості прикладів обґрунтовує свою тезу. Цитуючи Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна і Хрущова, автор доводить, що насправді класики марксизму (К. Маркс і Ф. Енгельс) передбачали можливість існування планової економіки для того, щоб вона стала більш ефективною і спрямованою на задоволення інтересів

трудящих. Проте Сталін, фактично виконуючи вказівки Леніна щодо роздмухування світової війни, використав цей принцип для перетворення мільйонів робітників на рабів державно-капіталістичної імперії. Саме для того, щоб мати можливість переможного військового поступу світом, більшовики «під плащиком побудови комуністичного суспільства весь час намагаються всіма способами розбудувати... військову індустрію» [11, с. 8].

Тому, як вважає Л. Лисенко, за забезпечення потреб суспільства (виконання так званого «першого закону соціалізму») в СРСР ніхто ніколи не брався і не візьметься. Абсолютно марно сподіватися на те, що рівень життя населення може покращитися, тому дані про реальний стан населення в СРСР завжди фальсифікуються. Скажімо, більшовицька пропаганда твердила, що з 1913 р. по 1940 р. реальні прибутки робітників зросли більше ніж в 3 рази і селян – більше ніж в 3,5 разів, в 1952 р. у порівнянні з 1940 р. відповідно – доходи робітників додатково збільшилися на 68 %, а прибутки селян – на 72 %. Лисенко розраховує реальні доходи з урахуванням зростання цін і рівня споживання і показує, що насправді доходи робітників знизилися з 1913 р. по 1952 р. більше ніж в 3 рази, а селян – в 2,5 рази.

Спростовує автор і тезу про те, що в СРСР діє «другий економічний закон соціалізму» (при плановому розвитку економіки відбувається планомірний і пропорційний розвиток усіх галузей господарства). Навпаки – непосильна індустріалізація країни спричинила зростання промисловості і повний занепад сільського господарства: «в 1932 році – мінус 58,3 % від рівня 1913 року, в 1952 році – мінус 114,8 %» [11, с. 23].

Ці процеси зниження сільгоспвиробництва мали місце з самого початку і не припинялися ні під час НЕПу, коли планові завдання більшовиків дещо послабилися, ні далі – під час довоєнних і післявоєнних п'ятирічок. Принцип завжди був один і той же – здійснювалася «імперіалістична політика неспівмірних з економічними можливостями і доцільністю високих темпів розвитку важкої промисловості, як бази воєнної індустрії і мілітаризації країни, з одночасним відставанням легкої промисловості і сільського господарства» [11, с. 32]. Тому, у зв'язку з недовиробництвом продуктів харчування, населення не мало можливості отримувати їх в достатній кількості.

Далі Л. Лисенко аналізує стан сільського господарства за галузями, порівнюючи його показники з загальноєвропейськими: «...урожай з одного га посівної площі основних сільськогосподарських культур в СРСР на протязі минулих 42 років майже не змінився. Між тим урожай цих культур в західноєвропейських країнах лише за останні 15 років збільшився: зернових на 5-6 центнерів з гектара [на 50 % – В. П.], а цукрових буряків і картоплі – на 50-60 центнерів» [11, с. 43].

Головною причиною проблем в цьому секторі економіки автор вважає антинародну політично-господарську систему з її колективізацією і «знеособленням» сільськогосподарського виробництва, коли селянин позбавлений права вільно працювати на власній землі і вільно розпоряджатись виробленою ним продукцією, цілком байдуже ставиться до наслідків примусової праці, що тягне за собою поганий обробіток ґрунту, поганий догляд за посівами і величезні втрати при збиранні врожаю. Другою важливою причиною низьких урожаїв, за Л. Лисенком, є радянська система планування, при якій колгоспам і радгоспам примусово нав'язується посів таких культур, які не відповідають ні економічним, ні ґрунтово-кліматичним умовам. І, нарешті, третьою причиною є відстала агротехніка.

Ці проблеми, в свою чергу, обумовлені тим, що насправді більшовицький режим, на думку автора, ніколи не хотів по справжньому розвивати сільське господарство. Причин тут дві: по-перше, – потрібно було підтримувати індустріалізацію і мілітаризацію країни, що перманентно не залежали від того, чи перебував СРСР в стані офіційної війни чи офіційного миру; по-друге, – будь-яке покращення стану селянства і його прибутків суперечило завданню більшовиків перетворити колгоспників у робітників, а також сповільнювало знищення кооперативних відносин у сільському господарстві, що могли б створити хоча б слабкі умови для появи більш незалежного від держави сільського середнього класу.

Оскільки виробництво зерна в СРСР було в 1955 р. на 1,1 центнера на гектар менше ніж в 1913 р., нове керівництво вжило безпрецедентних кроків щодо різкого збільшення посівних площ (в тому числі, за рахунок освоєння цілинних земель) для підтримання загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Економічна доцільність і ефективність такого кроку викликала великі сумніви у самого ЦК КПРС, проте політична складова економічних дій знов переважала: «примусове переселення людності із давніх загосподарених європейських областей країни до рідко заселених районів Азії має для московської імперії велике воєнно-стратегічне значення в її дальшій експансії на цьому континенті» [11, с. 47].

Незважаючи на певні зрушення в децентралізації економіки та створення певних стимулів для збільшення продуктивності праці в сільському господарстві, за даними Л. Лисенка, «на 1 га угідь припадало всього 5,8 центнерів м'ясної продукції, що в 9 разів менше ніж у Франції, в 21 раз ніж в Німеччині, в 32 рази менше ніж в Данії і в Бельгії» [11, с. 63]. Автор зазначає, що ще в 1953 р. на пленумі ЦК КПРС було визнано, що причинами занепаду сільськогосподарського виробництва були: порушення партією і радянською державою принципу матеріальної заінтересованості колгоспників, утиск державними і партійними органами допоміжного господарства у формі високих натуральних податків, а також надзвичайно низьких закупівельних цін на сільгосппродукцію.

Багато наступних рішень партійних органів, які цитує Л. Лисенко, на його думку, не могли призвести до покращення, тому що на практиці вони були нездійсненими. Адже будь-яка хоча б найменша приватна ініціатива, чи навіть проста децентралізація становила загрозу існуванню самого режиму, тому їх не починали. З іншого боку, вони були традиційно завищеними: «які є підстави, крім голих і нічим не обґрунтованих партійно урядових резолюцій, для того аби плянувати на наступні п'ять років збільшення загальної продукції сільського господарства СРСР на 70 % або з середніми річними приростами на 14 %?»

[11, с. 71]. Тому, на думку автора, населення змушене було і надалі недоотримувати навіть базові продукти харчування, через що його ставлення до більшовицького режиму було приречене на подальше погіршення. Отже, як підсумовує Л. Лисенко, саме від трудящих «буде залежати не тільки виконання плану шостої п'ятирічки, але й саме існування цієї системи та її носія – російсько-більшовицької імперії» [11, с. 76].

Майже два десятиліття бандерівці фактично не оновлювали і не переглядали затверджені III Конференцією ЗЧ ОУН програмові документи. Разом з тим, це зовсім не означає, що в своїх інтелектуальних пошуках представники ОУН (б) залишали поза увагою економічну проблематику. Яскравим прикладом в цьому відношенні може служити публіцистичний доробок Я. Стецька, одного з найближчих соратників С. Бандери і його наступника на посаді керівника організації. Протягом 1950-1956 рр. з-під пера Ярослава Стецька вийшла ціла серія взаємопов'язаних статей ідеологічного характеру – вони друкувалися на сторінках бандерівського часопису «Визвольний Шлях» (Лондон) під псевдонімом «Зиновій Карбович». Значно пізніше – незабаром після смерті Я. Стецька (1986 р.) – статті були скомпановані під загальною назвою «Наша визвольна концепція» і опубліковані у першому томі творів цього визначного діяча українського націоналістичного руху повоєнної доби.

В зазначених статтях Я. Стецько, окрім основного упору на питання стратегії та тактики національно-визвольної революції, чималу увагу приділив розвитку і конкретизації ідейних засад ОУН (б) в економічній площині. Зокрема, він стверджував, що невід'ємною складовою національної революції має стати також революція соціально-економічна, культурна та світоглядна. А влада народу не може бути повноцінною без наявності у народу «господарської влади», тобто права приватної власності. При цьому Я. Стецько критикує як «ліберал-капіталізм», так і більшовицький соціалізм, адже у першому випадку власність зосереджена в руках вузького кола найбагатших осіб, а в іншому – належить «анонімній, контрольованій монопартією, тобто безконтрольній державній бюрократії» [12, с. 224].

У зв'язку з вищенаведеним, автор проголошує необхідність встановлення нового соціально справедливого ладу, основними чинниками розбудови якого мають стати праця і власність, окремо підкреслюючи, що з точки зору націоналістичного світогляду будь-яка форма власності – індивідуальна (приватна) чи суспільна (державна, муніципальна) – у підсумку виступає «національним добром». Отже, Я. Стецько визнає існування в майбутній УССД різних форм власності, зазначаючи при цьому необхідність одержавлення певних засобів виробництва, які мають перебувати у володінні всього народу.

Важливою тезою одного з керманців ОУН (б) щодо концепції нового ладу в Україні також виступає проведення «депролетаризації» суспільства, яка настає «з моментом визнання на ділі повного права на здобутки праці, виходячи з таких принципів: а) доступ до власності на засоби продукції дає теж господарська праця, б) отже господарська праця стає теж правовою основою для здобуття власності» [12, с. 230]. При цьому робітникам мало бути забезпечене право вільно обирати собі працю та змінювати її, користуватися своїм заробітком, держава надасть їм у власність будинок з городом на кожну родину, яка (родина) для Я. Стецька виступає другою після нації органічної категорією суспільного буття людини.

Окрему важливу увагу в своєму інтелектуальному доробку автор приділяє селянам та українській землі. Для нього хліборобська верства – «це не тільки продуцент економічних дібр, але й резервуар фізичної та моральної сили народу, консерватор національних ідей, народніх і національних традицій» [12, с. 234]. В якості особливо значущої цінності для Я. Стецька виступає і українська земля, яку він розглядає не лише як матеріальну та економічну категорію, а надає їй більш глибокого, метафізичного змісту. Що ж до промисловості, то концепція розбудови майбутньої УССД передбачає створення промислових центрів на українських теренах виключно у відповідності до господарських інтересів і потреб України, на відміну від існуючого на той час командно-планового підходу радянського режиму, що передбачав залежний від Москви розвиток економіки з постійним відставанням по темпам розвитку та залежною вмонтованістю в загальносоюзний економічний комплекс.

Наостанок свого соціально-економічного пасажу Я. Стецько ділиться власними спостереженнями щодо поточного розвитку подій у світі і твердить про невідворотність майбутнього занепаду як комуністичної системи на Сході Європи, так і «класичного ліберал-капіталізму» в західних демократіях. На його переконання, теорія класової боротьби поступово вмирає в Європі, а «перемагає національна солідарність соціальних верств» [12, с. 241].

Отже, як ми бачимо, попри далеко не провідне місце економічного аспекту в офіційній ідеології бандерівської ОУН, відповідна проблематика не випускалася з поля зору провідними діячами організації. Також потрібно відзначити глибоке розуміння наявності трьох типів економіки – комуністично-більшовицької, ліберально-капіталістичної та економічного націоналізму, а також перспективності останнього, як і розуміння масового ефективного застосування економічного націоналізму («національна солідарність соціальних верств» як приклад соціально орієнтованої ринкової економіки) у повоєнній Європі.

Важливим для бандерівців як в ідеологічному, так і організаційному відношенні став 1968 р., коли після понад двадцятилітньої перерви було проведено черговий IV-й Великий Збір Українських Націоналістів, під час роботи якого було прийнято цілу низку програмних документів. Принагідно додамо, що вже не раз згадуваний нами дослідник Г. Касьянов відзначає «брак будь-яких світоглядно-ідеологічних зрушень» в розвитку ОУН (б) від розколу 1954 р. і до кінця 1980-х рр. [6, с. 471]. З цим частково можна погодитися в цілому та у відношенні незмінності тактики завоювання влади, однак щодо економічної проблематики в ідеологічній платформі бандерівців можна побачити досить помітний сплеск уваги до відповідних питань.

Так, наприклад, у програмній постанові «Українська Держава і її організація» 1968 р. міститься досить розлогий і детально розроблений розділ під назвою «Народне господарство, основи соціальної політики».

Тут, перш за все, наголошується, що українському народу з його ментальними особливостями чужі як комуністична, так і капіталістична системи. За твердженням авторів документу, «здоровий всебічний розвиток української нації вимагає усунення виключної монополії держави в економічному житті. Державні чинники мають створити передумови для розвинення особистої ініціативи і підприємливості. Основним регулятором у господарському житті мають бути ринкові відносини, а не єдиний центральний план і єдине центральне управління народним господарством» [13, с. 154-155]. За державою ж у даному випадку залишалися лише стратегічні галузі економіки і підприємства. Також підґрунтям для функціонування та розвитку майбутньої української економіки мали стати економічна та соціальна справедливість.

Крім того, у згаданих постановках ОУН (б) визначаються наступні форми власності на засоби виробництва – приватно-індивідуальна, кооперативна, громадська і державна. Також передбачалася суцільна деколективізація сільського господарства у майбутній Українській державі і встановлення приватної власності на землю. Загалом же, стосовно земельного питання фактично повністю повторювалися тези уточнень і доповнень до Програми від 1950 р. – щодо середнього типу господарств і заборони спекуляції землею – стабільність поглядів, що викликає схвалення. Те ж саме стосується і розвитку промисловості – природні ресурси, важка промисловість, енергетика і транспорт мають знаходитися як у державній, так і у державно-громадській та громадській власності. Натомість легка промисловість, виробництво товарів широкого вжитку та сфера надання послуг повинні спиратися на приватну власність (індивідуальну, «спількову» (професійних об'єднань) та кооперативну). Суттєво новим аспектом щодо промисловості є хіба що теза про необхідність більш раціонального розміщення промислових осередків, тобто усунення недоліків вмонтованості української промисловості до імперської економічної системи Радянського Союзу, а також щодо перебудови системи шляхів сполучень відповідно до національних інтересів незалежної держави (з півночі на південь з використанням південних портів, а не тільки по лінії захід – схід як це було сплановано в Російській імперії та СРСР) [13, с. 157].

Більш вигідно вирізняється в економічному блоці Програми ОУН (б) 1968 р. фінансова тематика. Тут йдеться про розбудову загальних і спеціальних банків приватної, спількової та громадської форми власності, діяльність яких буде контролювати емісійний Державний банк України. Також наголошується на необхідності запровадження повноцінної вітчизняної валюти і вказується на джерела наповнення державного бюджету країни – прибутки з державного майна та підприємств, прогресивний безпосередній (прямий) податок та низка посередніх (непрямих) податків. Важливим моментом є плановане запровадження системи податкових пільг для економічно слабших підприємств та тих підприємств, які «робитимуть капіталовкладення на засоби виробництва, чи в розбудову соціальної опіки» [13, с. 159]. Отже, у Програмі бандерівської ОУН зразка 1968 р. було значно розширено і конкретизовано цілу низку аспектів економічної політики в майбутній Українській Самостійній Соборній Державі.

Окрім суто офіційних програмних документів, які були затвержені IV-м Великим Збором, не можна не вказати і на так би мовити напівофіційну складову даного зібрання. Під час роботи Збору представниками ОУН (б) було виголошено цілу низку доповідей та оприлюднені матеріали стосовно різноманітних ідейно-політичних та соціокультурних тем.

Нашу ж увагу варто звернути на один з «листів до однопумців» (форма подачі матеріалу) учасника IV-го Великого Збору Є. Орловського, який він назвав «Як перетворити колоніальну Україну в незалежну під економічним оглядом державу (Лист стосовно засад економічного ладу)». Автор зазначеного матеріалу розглядає два етапи розбудови економічної системи майбутньої Української держави – під час вирішальної фази визвольної боротьби за УССД («час зриву») та згодом уже в період нормальної перебудови економічного життя, наголошуючи на необхідності органічної єдності цих двох етапів. Серед перших обов'язкових кроків у процесі демонтажу радянської тоталітарної економічної системи Є. Орловський наполегливо пропонує здійснити деєтатизацію (роздержавлення), десоціалізацію (десоціалізацію) та приватизацію. Далі, після введення приватної власності держава має встановити справедливі «правила гри» і своєю владою забезпечити їх суворе дотримання усіма учасниками економічних відносин. При цьому регулюючими елементами соціальної справедливості повинні стати «співучасть у зисках працездатних і відповідна податкова система» [14, с. 99].

Визнаючи три основні форми власності в майбутній УССД (приватна, кооперативна та державна), автор «Листів до однопумців» віддає перевагу приватній власності, однак окремо зазначає, що певні підприємства (залізниця, підприємства з видобутку корисних копалин тощо) мають залишатися одержавленими задля спільного добробуту нації, багатства держави та окремих індивідуумів. Одночасно в торгівлі повинна переважати приватна та кооперативна форми власності, приватний сектор має бути допущений також і в банківську сферу, хоча і в дещо меншому обсязі. Стосовно розвитку промисловості Є. Орловський пропонує її реконструкцію на тих же принципах деєтатизації, десоціалізації та приватизації, а також розбудову в Україні відсутніх досі галузей промисловості, без продукції яких українці будуть відчувати залежність з боку інших країн-виробників. Наприкінці свого «листа» автор висуває досить фахову ідею з приводу того, щоб українська валюта забезпечувалася не золотом, а «працею українця і багатствами землі» [14, с. 106].

Необхідно зазначити, що тут автор демонструє володіння реаліями фінансового і валютного регулювання в світовому масштабі, пов'язаного з існуванням Бреттон-Вудської системи (введена в 1944 р.), що скасувала золотий стандарт і ввела прив'язку валют до долара як резервної валюти, проте на момент написання Орловським свого «листа» ця система вже переживала кризу. Готувалася її заміна Ямайською системою (1976 р.), яка передбачала введення СДР (кошика валют), що базувалися на здатності країн виробляти конкурентоспроможні у світовому масштабі товари (про це і йдеться, коли згадується про «працю

українця і багатства землі»). Причому СРСР не підписав Бреттон-Вудську угоду, так само як і Ямайську, поставивши себе поза межі світового фінансового розвитку і користуючись в міжнародних розрахунках світовими валютами, прирікаючи до ізоляції власну економіку.

Отже, автор-націоналіст, як і його попередники в 1930-1950-х рр., показує, що майбутня українська незалежна економіка має базуватися на визнанні і прийнятті будь-якою країною правил, що існують в світовій економіці. Яскравим і схожим прикладом з Програми ОУН 1929 р. було визнання боргів перед Паризьким клубом держав, що зникли після Першої світової війни (Австро-Угорщина, Російська імперія) і на територіях яких мала виникнути незалежна Україна. Це кардинально відрізнялося від позиції більшовиків, котрі зазначені борги не визнавали.

В цілому ж, судячи зі змісту розглянутого публіцистичного твору Орловського та загального стилю викладення матеріалу готувалася вона, скоріш за все, в якості дискусійного матеріалу для виступу та обговорення на засіданнях Великого Збору.

Представлений у програмних постановках IV-го Збору бандерівців економічний блок залишався фактично незмінним протягом наступних двох десятиліть. Цілком показово, що у постановках чергових V-го (1974) та VI-го (1981) Великих Зборів ОУН (б) був уже відсутній окремий розділ з економічної проблематики. У прийнятих цими зібраннями офіційних документах лише констатувалося і описувалося тяжке становище української економіки в умовах панування радянської комуністичної командно-планової системи, однак пропозиції щодо розбудови економічного сектору після здобуття незалежності не наводилися [див.: 15, с. 328-329; 18, с. 141-143, 146-147].

Натомість у матеріалах (неофіційна частина) VI-го Великого Збору ОУН (б) зустрічаємо досить розлогу доповідь без авторства (ймовірніше за все, вона належить керманичу організації Я. Стецьку, адже викладені тут ідеї багато в чому співзвучні змісту розглянутих вище його статей першої половини 1950-х рр.) під назвою «Ідеологічно-програмові проблеми». У доповіді підкреслюється пріоритетність для ОУН вільної праці та приватної власності, регулювання економічної системи виключно ринковими відносинами. Згідно вміщених тут тез, селяни мали безкоштовно отримати землю у розмірах трудових господарств в якості приватної спадкової (дідичної) власності, а всім іншим громадянам УССД, що бажають працювати в аграрній сфері, держава надасть відповідну допомогу для виробництва продовольчої продукції на фабриках чи на дрібних підприємствах. Останнім також надавалося б право після забезпечення всього населення продовольством теж (як і селянам) вільно експортувати свою продукцію за кордон. При цьому ОУН взяла б на себе сприяння створенню господарських кооперативів, спілок або інших форм господарювання в залежності від волі селян і виробників продовольства.

Децо по новому у вказаній доповіді виглядає питання щодо власності на природні ресурси і багатства країни, підприємства важкої промисловості та транспорт – вони мали вирішуватися «державними і провінційними (крайовими) законодавчими органами влади в сенсі державної чи усупільненої власності» [16, с. 433-434]. Також ОУН виступала за співіснування в регульованій державою кредитно-банківській сфері державного, приватного й кооперативного секторів, забезпечуючи при цьому її незалежність від іноземних капіталів.

Важлива увага у «Ідеологічно-програмових проблемах», виголошених на VI-му Великому Зборі ОУН (б) в 1981 р., приділялася також забезпеченню українському робітництву гідних умов життя та широкого кола політичних, соціально-економічних та професійних прав, зокрема, права на вільне формування професійних спілок та проведення страйків. Отже, як бачимо, в неофіційних матеріалах Великих Зборів бандерівців зверталось набагато більше уваги економічній проблематиці, при тому що в програмових постановках це питання фактично обходилося стороною.

Наступний VII-й Великий Збір (1987) бандерівської ОУН відзначився тим, що у тексті його програмових постанов узагалі відсутні сюжети на економічну тематику – там лише стверджувалася чинність і актуальність положень, прийнятих попередніми трьома Великими Зборами організації. Певною мірою повернення уваги бандерівців до економічної складової у їхніх програмових документах спостерігається лише напередодні проголошення незалежності України. У липні 1991 р. відбувся VIII-й – останній на еміграції Великий Збір ОУН (б). Але матеріали й цього Збору, попри наявність окремого розділу під назвою «Постанови в ділянці соціально-економічних питань», нічим суттєвим не відрізнялися від задекларованих 1968 р. засад економічної політики. Тут, зокрема, наголошувалося на неможливості перебудувати шкідливу радянську командно-адміністративну економічну систему. Натомість єдиний ефективний шлях виходу України з глибокої кризи, спричиненої внаслідок горбачовської «перебудови», діячі ОУН (б) вбачали в невідкладному переході до «соціальної ринкової економіки на базі економічної самостійності України» [17, с. 1305]. Причому така самостійність мала означати не режим економічної автаркії, а навпаки – всебічну інтеграцію українського народного господарства в світову економічну систему.

В цілому ж, протягом повоєнних десятиліть в економічній складовій ідеологічної платформи бандерівської ОУН спостерігається суттєве зменшення уваги до даної ділянки на користь суспільно-політичної та пропагандистської подачі матеріалу. Так, за понад 40 років виходу на еміграції провідного бандерівського часопису «Визвольний Шлях» (12 випусків на рік, 1948-1990) на його сторінках з'явилося лише декілька поодиноких публікацій, присвячених економічним аспектам у відповідній ідеології. Іншою помітною рисою ідеології бандерівців зазначеного періоду стали зміни в баченні економічної системи майбутньої Української держави.

Задекларовані в положеннях I Великого Збору ОУН ідеї «революційного зриву» як засобу взяття влади та тези щодо ключової ролі держави, як суб'єкта і впливового чинника в економічних відносинах, економічного націоналізму, при збереженні світоглядних націоналістичних позицій з часом поступилися

принципам, близьким до моделі соціально орієнтованої ринкової економіки (що є творчим продовженням ідей Ф.Ліста) і навіть, певною мірою, до соціал-демократичної платформи. Йдеться, зокрема, про зафіксований у постановах IV-го Великого Збору 1968 р. відхід від виключної ролі держави в економіці на користь принципів вільного ринку, ефективність дії яких представники ОУН (б) могли спостерігати, зокрема, на прикладі добре знайомої для них ситуації бурхливого економічного піднесення Західної Німеччини в 1960-ті рр.

Джерела та література

1. Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУНз і ЗЧ ОУН. Причинок до історії українського націоналістичного руху. Ч. I. ЗЧ ОУН / Р. Кричевський. – Нью-Йорк-Торонто, 1962. – 116 с.
2. Лисяк-Рудницький І. В обороні інтелекту / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. Т. 2. – Київ: Основи, 1994. – С. 365-390.
3. Мартинець В. Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму. Аналітично-порівняльна студія / В. Мартинець. – Вінніпег: Новий Шлях, 1954. – 200 с.
4. Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Т. 2. Хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі» / П. Мірчук. – Нью-Йорк-Торонто-Лондон, 1987. – 280 с.
5. Гуцуляк І. Організації українських націоналістів після другої світової війни (Ідеологічний аспект) / І. Гуцуляк // Золотий грифон: Журнал української геополітики, філософії та культури. – 2002. – № 1. – С. 15-27.
6. Касьянов Г. В. Ідеологія Організації Українських Націоналістів / Г. В. Касьянов // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С. В. Кульчицький (відп. ред.). – К.: Наукова думка, 2005. – С. 445-478.
7. Олеськів В. Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) 1945-1993 / В. Олеськів // Визвольний шлях. – 1993. – № 10. – С. 1192-1197.
8. Рибак А. Українська держава у планах ОУН (1939-й – 1950-ті роки). (Історико-політологічний аналіз): Монографія / А. Рибак. – Острог: Острозька академія, 2007. – 224 с.
9. Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в днях 21-25 серпня 1943 р. – Б.м., 1943. – 23 с.
10. Про уточнення і доповнення до Програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (червень 1950 р.) // ОУН в світлі постанов Великих зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. – Б.м., 1955. – С. 103-121.
11. Лисенко Л. Сільське господарство України / Л. Лисенко. – Б.м.: Видання ЗЧ ОУН, 1960. – 82 с.
12. Наша визвольна концепція // Стецько Я. Твори. Т. 1. Українська визвольна концепція / Я. Стецько. – Мюнхен: Видання ОУН, 1987. – С. 206-267.
13. Українська Держава і її організація // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Т. I. Постанови. – Б.м., 1969. – С. 144-163.
14. Орловський Є. Листи до однодумців. Лист п'ятий. Як перетворити колоніальну Україну в незалежну під економічним оглядом державу / Є. Орловський // Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Т. 2. Доповіді й статті. – Б.м., 1972. – С. 98-107.
15. Внутрішня політика // П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Матеріяли й постанови. – Б.м., 1975. – С. 324-335.
16. Ідеологічно-програмові проблеми // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Матеріяли й постанови. – Б.м., 1984. – С. 418-438.
17. Постанови VIII НВЗ ОУН в ділянці соціально-економічних питань // Визвольний шлях. – 1991. – № 11. – С. 1305-1310.
18. Політично-програмова проблематика // Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Матеріяли й постанови. – Б.м., 1984. – С. 130-148.

Панченко В. Г. Економіческая проблематика в идеологии ОУН(б) после Второй мировой войны

В статье на основе анализа программных документов и журнальной публицистики рассматривается экономический аспект идеологической платформы одного из основных направлений ОУН – бандеровского – в послевоенный период его деятельности. Прослеживается эволюция экономических взглядов бандеровцев от сугубо националистических принципов с влиятельной ролью государства в экономической жизни будущей независимой Украины в сторону социально ориентированной рыночной экономики, в какой-то мере даже с признаками популярной тогда на Западе социал-демократической концепции.

Ключевые слова: украинский национализм, ОУН (б), Большой Сбор, экономика, аграрная политика, Я. Стецько.

Panchenko V. G. Economic problems IN OUN (b) ideology after World War II

The economic aspect of the ideological platform of the one of the main directions of the OUN – banderivtsi – in the postwar period of their activity, based on analyses of the official documents and periodical publications, is considered in the article. The evolution of the economic views of banderivtsi from a purely nationalistic principles with the influential role of the state in the economy of the future independent Ukraine in the direction of a socially oriented market economy, to some extent even with features of the then popular in the West the social-democratic concept is traced.

Keywords: Ukrainian nationalism, OUN (b), Great Gathering, economy, agrarian policy, Y. Stetsko.